

Invasie Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*)?

Wie het libellennieuws per e-mail volgt heeft deze zomer een aantal zekere en minder zekere waarnemingen van de Zuidelijke keizerlibel de revue zien passeren. Wel heel spectaculair was de vangst van een mannetje tijdens de Enci-groeve excursie op 20 juni. In de aansluitende week nam een delegatie Nederlandse libellenwaarnemers (zie elders in deze nieuwsbrief) de soort in aantal waar in de Franse departementen Aisne en Indre-et-Loire. Uit beide gebieden was de soort volgens Dommanget's kaartjes uit 1987 en 1994 niet eerder gemeld. Verder zouden er deze zomer in Engeland ook een tiental waarnemingen zijn gedaan. Het lijkt er dus op dat er (in juni?) een invasie van deze soort in Noordwest-Europa was. Na de zomer zal wellicht een completer beeld van deze gebeurtenis ontstaan. Als je denkt ook een Zuidelijke keizerlibel gezien te hebben zorg dan voor een goede beschrijving zodat de CWNO je waarneming kan beoordelen. Want bedenk, tot voor dit jaar was de soort maar twee maal met zekerheid in ons land vastgesteld.

K.-D. Dijkstra

Nieuwe voortplantingsplaats Bandheidlibel (*Sympetrum pedemontanum*)

Tijdens een jeugdbondszomerkamp in de Kempen werd er bij de Tongelreep (Amersfoortcoördinaten 162-369) een pas uitgeslopen vrouwtje van de Bandheidlibel (*Sympetrum pedemontanum*) gevangen. Naast de Pelterheggen (156-364) betreft dit de tweede plaats in Nederland waar voortplanting met zekerheid werd vastgesteld.

Het exemplaar werd op vijftien meter afstand van de Tongelreep gevangen. Bij een recent uitgevoerde herinrichting werden over een afstand van meer dan één kilometer nieuwe meanders in de beek aangelegd. De beek is op dit traject op zijn diepste punt gemiddeld één meter diep en drie tot vijf meter breed. Langs de beek is een uitgebreide oever- en watervegetatie aanwezig. De bodem van de beek is voor het grootste deel modderig en er zijn slechts kleine stukjes open zand aanwezig. Behalve het verse vrouwtje werd er slechts één uitgekleurd mannetje waargenomen. Daarnaast werden nog negen andere soorten gezien waarvan Watersnuffel (*Enallagma cyathigerum*) en Weidebeekjuffer (*Calopteryx splendens*) verreweg het algemeenst waren.

De beek wijkt door zijn diepte en de tamelijk hoge stroomsnelheid af van de in VAN DELFT (1998) gegeven biotoopbeschrijving. In de omgeving van de Tongelreep zijn ook ondiepe kwelstroompjes aanwezig (mond. mededeling J. VAN DELFT). Het is waarschijnlijk dat de jonge *S. pedemontanum* uit één van deze kwelstroompjes afkomstig is. Deze stroompjes werden tijdens de excursie, mogelijk door het al enkele dagen zeer warme weer, niet gezien.

Naast de waarneming bij de Tongelreep werden op tal van andere plaatsen Bandheidlibellen aangetroffen. De enige andere waarneming die mogelijk betrekking heeft op voortplanting is een ei-afzettende tandem bij het Klotven (156-365). Het zoeken naar huidjes op deze plaats leverde alleen zes Paardenbijters (*Aeshna mixta*), 50 Bruinrode (*Sympetrum striolatum*), 26 Steenrode (*S. vulgatum*) en drie Bloedrode heidelibellen (*S. sanguineum*) op.

Vincent Kalkman

Dia-avond in Utrecht Vrijdag 27 november

Op deze avond zullen er onder andere dia's vertoond worden van Sierlijke witsnuilibel (*Leucorrhinia caudalis*) en verschillende gomphiden uit Frankrijk. Ook vakantie-dia's van dichterbij kunnen worden vertoond. Of je hebt dia's of foto's van libellen die je graag gedetermineerd wilt hebben. Iedereen is vanaf 19:30 welkom in het projecthuis aan de Simon Bolivarstraat te Utrecht. Je komt er door vanaf Utrecht CS bus 5 richting Voordorp te nemen (gaat minstens vier keer per uur) en uit te stappen bij halte Simon Bolivarstraat. Loop deze straat in en neem de derde zijstraat rechts. Na zo'n twintig meter is er links een tuinhekje wat naar een parkje leidt. In dit parkje (de binnenplaats van een woonblok met rode daken) zie je een gebouwtje met een grasdak. Dit is het projecthuis. Tot dan!

Kees Goudsmit (030-6915296)

Opvallende waarnemingen

Wie ziet er niet af en toe opvallend gedrag bij libellen? Hieronder enkele waarnemingen die ik de afgelopen zomer deed. Heb je ook iets opmerkelijks gezien? Beschrijf het in een paar regels en stuur het naar de redactie, liefst als WP51 bestand (e-mail: kalkman@naturalis.nnm.nl).

Vraatzuchtige Lantaarntjes

18 mei, Katwijk-aan-Zee. Tot drie maal toe werden pas uitgekomen Tengere grasjuffers (*Ischnura pumilio*) gevangen door Lantaarntjes (*I. elegans*). Eenmaal greep en verorberde een Lantaarntje een pas uitgeslopen soortgenoot.

Verwarde pansterjuffers

3 augustus, Wassenaar. Een mannetje Gewone pantserjuffer (*Lestes sponsa*) werd in tandem aangetroffen met een vrouwtje Zwervende pantserjuffer (*L. barbarus*).

31 augustus, Amsterdamse Waterleidingduinen. Een mannetje *L. sponsa* probeerde ditmaal een tandem te vormen met een vrouwtje Houtpantserjuffer (*L. viridis*). Wanneer een mannetje een tandem wil vormen grijpt hij een vrouwtje met de poten aan kop en borststuk en strijkt met haar neer op een zitplaats. Daar buigt hij zijn achterlijf en grijpt met zijn achterlijfsaanshangselen haar halsschild vast.

Ondanks ontelbare pogingen kon dit mannetje niet aankoppelen. Het vrouwtje protesteerde herhaaldelijk met trillende vleugels maar werd stevig in de houdgreep gehouden. Pas na een tijdje gaf hij het op. Gelukkig passeerde toen een soortgenote. Met haar kwam de tandem in één poging tot stand.

L. barbarus + *sponsa* tandems lijken relatief vaak voor te komen. Hoe vaak? Maken alleen mannetjes van de Gewone pantserjuffer die fout? Hangt het samen met de aanwezige aantallen van beide soorten? Stuur je waarnemingen van 'gemengde tandems' op.

Trouw ondanks overspel?

18 augustus, Oegstgeest. Heidelibelmanneltjes verdedigen door hun bevruchte vrouwtjes bij de ei-afzet door ze in tandem te houden of door in hun nabijheid te blijven. Een mannetje Steenrode heidelibel (*Sympetrum vulgatum*) beschermde vurig een ei-afzettende tandem soortgenoten tegen inkomende mannetjes. Was het vrouwtje dat hij dacht te beschermen al weggevlogen of hing zij al aan een nieuwe minnaar?

Paar(d/t)je rijden

18 augustus, Oegstgeest. Een kleine waterjuffer, vermoedelijk een Kleine roodoogjuffer (*Erythromma viridulum*), lande op het achterlijf van het vrouwtje in een passerende tandem Houtpantserjuffers en vloog enkele seconden/meters mee.

K.-D. Dijkstra

Langs Franse stromen

DEEL 1

Inleiding

Het zuidwesten van Europa en aanliggend Noord-Afrika herbergen een unieke libellenfauna. Bijna twintig soorten en enkele ondersoorten komen nergens anders ter wereld voor. De meeste van hen leven op stromend water. Enkele tolereren ook stilstaand water, bijvoorbeeld de Plasrombout (*Gomphus pulchellus*) die zich daardoor vrij ver heeft kunnen uitbreiden. Anderen, zoals de Prachtlibel (*Macromia splendens*), komen slechts langs enkele rivieren in Zuid-Frankrijk en het Iberisch Schiereiland voor. Sommige soorten hebben verder geen nauwe verwanten elders in Europa of zelfs de wereld. De Bronslibel (*Oxygastra curtisii*) is daarvan het beste voorbeeld. Hoe komt deze bijzondere situatie? Gedurende de IJstijden was Europa grotendeels onbewoonbaar voor libellen. Hier en daar in het zuiden waren nog wel leefbare gebieden. In zo'n gebied aan de westzijde van het Middellandse Zee kon deze bijzondere libellenfauna zich ontwikkelen en behouden worden. Na de IJstijden konden deze soorten zich weer uitbreiden naar het noorden en oosten, hoewel sommigen minder dan anderen.

Afgelopen zomer bezocht ik een aantal beken en rivieren in Midden- en Zuid-Frankrijk om de gemeenschap en zijn

soorten wat beter te leren kennen. Hieronder volgen enige indrukken van de libellen en hun biotopen. Pim Edelaar, Kees Goudsmits, Vincent Kalkman, Robert Ketelaar, Roy Kleukers, René Krekels en Michiel van de Weide worden bedankt voor hun gezelschap bij een deel van deze bezoeken.

LOIRE

De Loire watert het midden van Frankrijk grotendeels af. Wij bezochten de rivier op 22 en 24 juni ten westen van Tours, in de omgeving van Langeais. Het is daar een imposante, vrijwel ongeschonden laaglandrivier. Het zeer brede rivierbed is doorsneden met eilanden, grintbanken en nevengeulen. Deze eilanden zijn sprookjesachtig begroeid, enorme populieren, ondoordringbaar braamstruweel, grazige valleitjes en afgekalfde kliffen wisselen elkaar af. De Loire en haar zijrivieren herbergen niet alleen zuidwestelijke soorten, maar vormen ook een westelijke uitpost van oostelijke soorten als Rivierrombout (*Gomphus flavipes*) en Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*). We vonden larvehuidjes van beide, met name de laatste, langs de waterlijn. De imago's waren minder makkelijk te vinden. We troffen ze aan op de grazige open plekken in het oobos alwaar ze fourageren. De dynamiek van de rivier is het meest opvallend op de grintbanken, vlechtwerken van stromende en stilstaande geulen, vlaktes van slib, zand en stenen en opslaande populieren. Hier treffen we de Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*) vaak in behoorlijk aantal aan. De afgesneden, stilstaande rivierarmen bleken ook interessante biotopen. De wat oudere raken begroeid met water- en oeverplanten. Hier vonden we larvehuidjes en verse exemplaren van ondermeer Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*), Witpuntoeverlibel (*Orthetrum albistylum*) en Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*). Tussen de Kanaaljuffers (*Cercion lindenii*), in deze contreien een heel gewone soort, vonden we tevens twee Gaffelwaterjuffers (*Coenagrion scitulum*).

INDRE

De Indre is één van de zijrivieren van de Loire. In de omgeving van Tours is het een gestuwde, modderige rivier die nauwelijks stroomt en waarin her en der velden plompblad groeien. Hier vonden we dan ook typische soorten van stilstaand water, zoals Gewone oeverlibel (*Orthetrum cancellatum*) en Plasrombout (*Gomphus pulchellus*). Laatstgenoemde troffen we op 23 juni bij tientallen aan. De mannetjes patrouilleren langs de waterkant, vlak langs de oever en net boven het water, waar ze nauwelijks opvallen. Toch vonden we hier ook soorten die meer typisch zijn voor stromend water, waaronder Bronslibel (*Oxygastra curtisii*), Beek- (*Gomphus vulgatissimus*) en Gele rombout (*G. similimus*). Over eerstgenoemde zal ik elders uitwijden.

Gele rombout

Deze rombout blinkt uit in middelmatigheid. Waar alle andere rombouts zich laten herkennen door unieke kenmerken, bijvoorbeeld van de borststuktekening, is het de soort die overblijft als de anderen zijn uitgesloten. Ook het larvehuidje is min of meer intermediair tussen Plas- en Beekrombout. Hij heeft dan ook goedgekozen namen, deze 'zeer gelijkende' (*simillimus*). Want welke rombout is er niet geel? We troffen de soort, telkens in laag aantal, aan langs de grote en middelgrote rivieren (Loire, Indre, Tarn).